

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/4 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING HUQUQIY ASOSLARI YARATILISHI	10-16
<i>Atamuratova Dilafroz</i> TURKISTON VAQTLI MATBUOTI TARIXI: XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI	17-22
<i>Abdushukurova Iqbol</i> TARIXIY KVESTLARNI TASHKIL QILISH USULLARI	23-27
<i>Redjapov Doniyor</i> JANUBIY OROLBO'YI AHOLISI HARBIY SAN'ATINING TARIXIY ILDIZLARI XUSUSIDA	28-31
<i>Sultanov Samandar</i> QUYI ZARAFSHON VODIYSI GEOGRAFIK XUSUSIYATI: PALEOEKOLOGIYASI JARAYONLARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	32-35
<i>Matyakubov G'ayrat</i> XORAZM VOHASIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR (XIII-XV ASRLAR).....	36-39
<i>Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o'g'li</i> MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA)	40-45
<i>G'aniyev Mirjalol</i> QADIMGI TURKLARDA IJTIMOIIY HAYOT	46-51

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Abdullaev Altinbek</i> KORXONALARDA UN MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRARISH LOYIHASI BOSH BYUDJETINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	52-66
<i>Latipov Ashur Ali, Umarova Muzira</i> INVESTITSIYA STRATEGIYASI VA UNING MENEJMENTDAGI O'RNI	67-71
<i>Rustamova Sayyora</i> STRATEGIK BOSHQARUV-RAQOBAT USTUNLIGINING ASOSI	72-77
<i>Буранова Лола, Арипова Азиза</i> РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТА ДОСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ	78-87
<i>Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich</i> KORXONALAR BOSHQARUVIDA "YASHIL" IQTISODIYOT TAMOIYLLARINI QO'LLASH AHAMIYATI	88-94

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Saidov Hakim G'afurovich</i> TALABALARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA	95-98
<i>Kadirova Ziyoda</i> ILMIY IJODNING IJTIMOIIY, MADANIY VA TARIXIY O'LCAMLARI	99-104

<i>Muzaffarov Navruzxon Baxronovich</i> SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI	105-108
<i>Raxmatova Mexrinoz Majitovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY SALOHİYATINI YUKSALTIRISH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY VA FALSAFIY ASOSLARI	109-113
<i>Karimova Lola Muzafarovna</i> IJTIMOIY MOBILLIK NAZARIYASIGA YONDASHUVLARNING TARIXIY TAHLILI	114-119
<i>Jumayeva Shahlo Suyunovna</i> JAN POL SARTRNING EKZISTENSIAL FALSAFASIDA ERKINLIK VA YOLG'IZLIK MASALALARINI YORITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	120-125
<i>Djurayev G'olib</i> JAN POL SARTR VA ALBER KAMYU FALSAFIY QARARSHLARIDA ERKINLIK MASALASI	126-130
<i>Rajabov O'tkirjon</i> KONSENSUS MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TEMUR TUZUKLARI" ASARINING AHAMIYATI	131-134
<i>Bekmuhammadova Sabrina Ismoil qizi</i> GENDER ZO'RAVONLIGIGA QARSHI KURASH CHORALARI	135-139
<i>Xudoykulov Azamat, Beshimova Aziza</i> MA'NAVIY BARKAMOL INSON TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI	140-144
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Abduganiyeva Djamila Rustamovna</i> MACHINE TRANSLATION POST-EDITING THROUGH A HERMENEUTIC LENS	145-151
<i>Murtazayeva Xadicha</i> INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	152-155
<i>Несунбаева Саодатхан</i> ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ АМЕРИКАНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ И ПРОСТОРЕЧИЙ В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ "ТОМА СОЙЕРА"	156-160
<i>Axmedjanova Farida, Toirova Shohida</i> XX ASRDA AYOL OBRAZINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI	161-165
<i>O'rinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi</i> TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI	166-170
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Salaev Nodirbek</i> PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI	171-178
<i>Турсунов Ойбек Батирович</i> МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	179-184
<i>Xakimova Inobatxon</i> XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING XALQARO HUQUQ DOIRASIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI	185-191

<i>Мардонов Амиржон Шерзод угли</i> ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ БАНКОВСКОГО СКОРИНГА	192-202
<i>Jonuzoqova Yulduz Izzatulla qizi</i> AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI TRANSMILLIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA KONVENSIONAL VA INSTITUTIONAL MEKANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	203-207
<i>Xolmo'minov Shavkat Jumaevich</i> EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASH SOHASIDAGI MUHIM TASHABBUSLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	208-215
<i>Khudayberganova Nigina To'liqin qizi</i> THE NOTION AND CODIFICATION OF THE LAW ON SPECIAL MISSIONS IN INTERNATIONAL LAW	216-221
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ИНТЕРНЕТ-ЮРИСДИКЦИИ: ТЕНДЕНЦИИ УНИФИКАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ ...	222-229
<i>Normurodova Behro'za Xolmo'minovna</i> RAQAMLI DALILLARNI TO'PLASH VA TAHLIL QILISHDA INTERPOL VA EUROPOL TAJIRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY AHAMIYATI	230-236
<i>Qilichova Kamola Luqmonxon qizi</i> DINIY MAZMUNDAGI MATERIALLARNI QONUNGA XILOF RAVISHDA TAYYORLASH, SAQLASH, OLIB KIRISH VA TARQATISH JINOYATLARINING YURIDIK TARKIB BELGILARI	237-248
<i>Shagilov Pulatbek Koptleuovich</i> BEZORILIKNING VIRTUAL YUZI: HUQUQIY BAHOLASH VA JAVOBGARLIK MASALALARI	249-256
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Imomov Sirojiddin Ilxomovich</i> SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KASBIY-PEDAGOGIK TA'MINOTINING AHAMIYATI	257-263
<i>Khayrova Madina Rasimovna</i> NATYURMORT JANRIDA ISHLAGAN RASSOMLAR ASARLARINING REKONSTRUKTIV TAHLILI	264-269
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ RIVOJI BOSQICHLARI	270-273
<i>Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozovna</i> AXLOQIY RIVOJLANISH VA NEYROPEDAGOGIK USULLARNING O'ZARO TA'SIRI	274-278
<i>Shakirova Dildora Abdumalikovna</i> NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI XORIJIY VA MILLIY TAJRIBA ASOSIDA BAHOLASH	279-285
<i>Djurayeva Nargis Narkulovna</i> TABIY FANLAR DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTENSIV METODLARNING QO'LLANILISHI	286-290

Baltayeva Ma'mura, Davletova Bikajon

MEDIA LITERACY TEACHING METHODOLOGY 291-294

Received: 05 May 2025
Accepted: 15 May 2025
Published: 30 May 2025

Article / Original Paper

SOME QUESTIONS ON THE DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC AND ETHNOCULTURAL RELATIONS IN THE KHOREZM OASIS (XIII-XVII CENTURIES)

Matyakubov Gayrat Karimberganovich

Independent Researcher

at Institute for Advanced Studies of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Uzbekistan

E-mail: utkir112@mail.ru

Abstract. The 13th-15th centuries became a period of rise of socio-economic and ethno-cultural relations in the Khorezm oasis, and these processes were analyzed on the basis of historical data recorded in Arabic written sources and publications of the Khorezm archaeological and ethnographic expedition and archaeological groups of local scientific centers, as well as in the works of researchers of the years of independence. That is, in the last quarter of the 6th century BC, the living conditions of the population in villages and cities along the banks of the Amu Darya and its tributaries (left bank) on the right and left banks of the Amu Darya River were analyzed, associated with the historical processes that took place in villages and cities, which formed the basis of the early, developed Middle Ages and its rise.

In the article is analyzed the history of socio-economic and ethno-cultural relations during the rise of society that developed on the right and left banks of the Amu Darya.

Keywords: Tolstov S.P., Gulemov Ya.G., Itina M.A., Manylov Yu.P., Turebekov M., Sobirov K., Ruzimov S., Askarov A., Khorezm, Katkala, Kas, Buronkala, Noibkala, Norinjon, Devkala, Kavatkala, Davkasgan, Shokhsanam, Katta Guldursun, Gurganch, Dargon, Khiva, Khazarasp.

XORAZM VOHASIDA IJTIMOYIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHIGA DOIR BA'ZI CHIZG'ILAR (XIII-XV ASRLAR)

Matyakubov G'ayrat Karimberganovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Malaka oshirish instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. XIII-XV asrlarda Xorazm vohasida ijtimoiy-iqtisodiy va etnik madaniy munosabatlarning yuksalish davri bo'lib, mazkur jarayonlar arab yozma manbalar va Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi xamda mahalliy ilmiy markazlari arxeologik guruhlar xodimlari nashrlarida xamda mustaqillik yillari tadqiqotchilari asarlarida qayd qilingan tarixiy ma'lumotlar asosida tahlil qilindi, ya'ni mil.avv.VI asr so'nggi choragida Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida Amudaryo va uning irmoqlari (so'l sohil) chiqarilgan sug'orilish inshootlari sohili hududi bo'ylab qishloq va shaharlarda istiqomat qilgan aholining qishloq va shaharlarda kechgan tarixiy jarayonlarga bog'liq holatlari ilk, rivojlangan o'rta asr xamda uning yuksalish davrida asos bo'lganligi tahlil qilindi. Maqolada Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida rivojlangan jamiyatining yuksalish davrida ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlar tarixi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Tolstov S.P., G'ulomov Ya.G., Itina M.A., Manylov Yu.P., Turebekov M., Sobirov Q., Ruzimov S., Asqarov A., Xorazm, Katqala, Kas, Buronqal'a, Noibqal'a, Norinjon, Devqala, Qavatqala, Davkasgan, Shoxsanam, Katta Guldursun, Gurganch, Darg'on, Xiva, Hazarasp.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI4Y2025N06>

Kirish. XIII-XV asrlar davri Xorazm vohasi yuz bergan o'zgarishlari mazmun va mohiyatida o'z ma'nosini topganligi bilan O'zbekiston tarixida o'ziga xos tarixiy o'ringa ega. Mazkur tarixiy davr jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va etnik madaniy munosabatlarning rivojlanishi, yuksalish davrini yoritishda Xorazm ekspeditsiyasi xodimlari nashrlarida xamda arab geograflari asarlarida qayd qilingan tarixiy ma'lumotlarni nazariy-qiyosiy tahlildan kelib chiqqan umumiy xulosalar asosida ushbu maqolada yoritish e'tiborga olindi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XI-XII asrlarda Xorazm vohasida siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va etnik madaniy munosabatlar rivojlanish natijalari asosida XIII-XV asrlarda kechgan tarixiy rivojlanish jarayonlari kechgan.

Xorazm ekspeditsiyasi tadqiqotchilari asarlarida o'rta asrning yuksalish rivojlanishi xamda arab yozma manbalarida qayd qilingan.

X asr birinchi yarmida kelgan al-Istaxriy Amudaryo o'ng sohili hududiga ulangan tekislikda madaniy-xo'jalik markazi bo'lgan Katqal'a aholisi faoliyatiga oid qayd qilgan xulosalari diqqatga sazovor, ya'ni "Xorazm poytaxti Oksning shimolida joylashgan, mamlakatning bosh shahri Xorazm tilida Kot deyilgan. Jome' masjidi qala orqasida joylashgan. Saroy uning yaqinida Xorazm sermeva shahar, oziq-ovqatga serob deb qayd qilingan [1, b.185]. Noma'lum arab geografi "Hudud ul-alam" asarida "Kosni G'o'z-Turk mulklarining darvozasi, Turkiston Movarounnahr va Xazardan keluvchi savdo karvoni to'planadigan joy, aholi G'azo talab va jangovarlar, deb izohlagan [2, c. 186]. Xorazm ekspeditsiyasi xodimlari asarlarida aholi turar-joylarida olib borilgan arxeologik izlanishlar natijalariga asoslanib, XIII-XV asrlarda jamiyatda kechgan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar rivojlanishiga imkon bergan sug'orilish inshootlari, ular sohili hududida aholi tomonidan bunyod qilingan qishloq va shaharlar to'g'risida ma'lumotlarni qayd qilgan. [Buranqal'a, Noibqal'a, Norinjon, Qaqatqal'a, Dauanqal'a, Devqal'a, Qizilqala, Jampiqqal'a, Qavatqala, Katta Guldursunni qayd qilgan [3, c. 154-170].

Tadqiqotchini XX asrning 60-yillari boshida nashrida Ko'xna Urganchda olib borilgan qazishma ishlari natijalarini asos qilib, siyosiy markaz maqomi ahamiyati pasayganligiga oid xulosalari qayd qilingan [4, c. 269-273]. Xorazm vohasi sug'orilish tarixini batafsil yoritilgan. Ya.G'ulomovni monografiyasida Xorazm vohasida faoliyat olib borgan Magistral sug'orilish inshootlari o'ng sohilda Kat, Kardar, so'l hududda esa Xazorasp, Xeykanik Madra, Buva qalalari, ular atrofida joylashgan qishloq va shaharlar xaritacha joylashtirilgan [5, b. 139-143].

Ye.Ye.Nerazik tadqiqotida ulug' Xorazmshohlar davrida arxeologik yodgorliklar IX-XI asrlarda ma'lum emasligi, Sug'd-saljuqiy harbiy harakatlar davrini qayd qilib, aholi turar-joylari ilk o'rta asrlar qatlamlari qoplab olganligi, ular to'g'risida qisqa tarixiy ma'lumotlar al-Istahriy va al-Muqaddasiy asarlarda mavjudligini qayd qilgan.

Tadqiqotchi IX-XI asrlarda kechgan iqtisodiy-madaniy munosabatlar XII-XIII asrlarda jamiyat taraqqiyotiga asos bo'lganligini to'g'ri qayd qilgan.

Shu bilan birga, tadqiqotchi, o'ng sohil hududi (hozirgi To'rtko'l, Ellikqal'a tumanlari) Katta Guldursun yodgorligida madaniy hayot davom etganligi (31 ga), so'l sohili hududida esa Shaxsanam (Suburna), Davdon-qala va Zamaxshar oralig'ida aholi zich joylashganligi, janubi-g'arbidan shimoli-sharqiy hududida Shaxsanem, Qizilcha-qala, Daudanqala va Zamaxshar shaharlar sifatida tasvirlaydi. M.A.Itina Xorazm qishloq jamoalari tarixini o'rganishda Qavatqala vohasida XIII-XV asrlarda kechgan tarixiy jarayonlar tarixiga oid mulohazalariga e'tibor bergan. Voha Gavxare sug'orilish tizimida uzunligi 15 km, kengligi 2-3 kmni tashkil

qilgan. Mazkur hududda asosan Qavatqala (xajmi 2,98 gektar), uning atroflari 8 kv.km bo'lib, 90 ta "Ko'shk" lar joylashganligi, aholi zich bo'lganligini qayd qilgan. [6, c. 67-87].

Yu.P.Manilov xulosasiga ko'ra, Amudaryo o'ng sohilida Katqal'ada moddiy xo'jalik hayot bosqichma- bosqich rivojlanish jarayon XI-XV asrlarda davom etgan. [7, c. 49-56].

Turabekov M. ma'lumotiga ko'ra, Mizdahqon yodgorligida xo'jalik-madaniy hayot, uning atrofida o'n ikki ming "Ko'shk" lar aholi turar-joylarida mavjud aholi zich joylashganligidan dalolat beradi [8, c. 153-155]

Arxeologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, Katqal'a (so'l sohil), Xazorasp va Xiva shaharlarida madaniy hayot XII-XIII asr boshlari, undan keyingi tarixiy davrlarda dehqonchilik vohalarining markazlari bo'lgan [9, c. 52-53, 10-c.108-109. 2, c. 165-168].

Gurganch (Jurjoniya) Qalajiq yodgorliklari dehqonchilik vohalarining bosh shaharlari, ma'muriy-hududiy markazlari vazifasini bajarganligi, Gurganch shahri siyosiy markaz maqomini X asrdan boshlab, saqlab qolganligi natijalari ilgari suriladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida quyidagilar qayd qilindi.

-Mil.avv.VI asr so'nggi choragi-V asr oxiri Xorazm vohasini qamrab olgan urbanistik jarayon natijalari antik, ilk va rivojlangan o'rta asr jamiyatlari rivojlanishiga asos bo'lgan.

-Ilk va rivojlangan o'rta asrda Amudaryo suv ta'minoti barqaror bo'lgan davrda o'ng sohil hududida Kaltaminor, Tozabog'yob va Amirobod, ulardan ikki yon tomonga chiqarilgan sug'orilish inshootlari suv oqimi yetib bormagan hududlarda aholi turar-joylarni tashlab ketgan (Burliqala, Ayozaqala 1. Jonbozqal'a va x.k.) ayrimlarida madaniy hayot qisman davom etgan. (Burgutqala, Katta Guldursun, Tuproqqala, Qizilqala, Quyuqqala va h.k.) ularda kechgan iqtisodiy etnik munosabatlar yuksalgan rivojlanish davrida davom etgan.

-Amudaryo va uning Dovdon irmog'idan chiqarilgan yangi sug'orilish inshootlari (Kardaranxos, Xazorasp, Madra, Buva, Vadoq va faoliyatni davom etgan sug'orilish inshootlari Xeykanik, Yormish, Savkan va h.k.)

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy xolislik, tarixiy-xronologik tahlil, nazariy-qiyosiy tasnif, munozara, asoslash, umumlashtirish, mantiqiy xulosa, arxeologiya, etnografiya, geografiya fanlari materiallaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. XIII-XV asrlarda Xorazm vohasida ijtimoiy-iqtisodiy va etnik madaniy munosabatlarning yuksalish davri bo'lib, mazkur jarayonlar arab yozma manbalar va Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi xamda mahalliy ilmiy markazlari arxeologik guruhlar xodimlari nashrlarida xamda mustaqillik yillari tadqiqotchilari asarlarida qayd qilingan tarixiy ma'lumotlar asosida tahlil qilindi, ya'ni mil.avv.VI asr so'nggi choragida Amudaryo o'ng va so'l sohili hududlarida Amudaryo va uning irmoqlari (so'l sohil) chiqarilgan sug'orilish inshootlari sohili hududi bo'ylab qishloq va shaharlarda istiqomat qilgan aholining qishloq va shaharlarda kechgan tarixiy jarayonlarga bog'liq holatlari ilk, rivojlangan o'rta asr xamda uning yuksalish davrida asos bo'lganligi tahlil qilindi.

X asrdan boshlab, arab geograflari al-Istaxriy al-Muqaddasiy, Ibn Rusta, Ibn Xavkal, Ibn Fadran, Yoqut, Juvayniy asarlarida Xorazm vohasida faoliyat olib borilgan. Sug'orilish inshootlari to'g'risida ma'lumotlarga e'tibor bergan Ya.G'ulomov Xorazm arxeologiya ekspeditsiyasi tarkibida ajdodlarimizning sug'orilish inshootlaridan foydalanishi tarixiga bag'ishlangan monografiyasida batafsil tahlil qilgan.

Natijalar. XI-XIII asr boshlarida Xorazm vohasida shaharsozlik madaniyati taraqqiyoti zahirida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlar rivojlanishi yuksalish jarayoniga ega bo'lganligi qayd qilindi.

-Aynan yuqorida qayd qilingan tarixiy davrda Amudaryo suv ta'minoti yetarli darajada bo'lganligi bois, Xeykanik, Madra, Buva, Xardaranxos, Xazorasp, Dovdon irmog'idan chiqarilgan Yormish, Savkan sug'orilish inshootlari suv ta'minoti barqaror bo'lganligi bois, aholining yashab turgan hududlarini obod va Gulshan diyorga aylantirgan.

- XII-XV asrlarda o'ng sohilda Janbiqqala, Katqala, So'l sohil xududida Davkasgan-Vazir Sadvar, Jigarband, Mizdaxkon, Xiva, Xazarasp, Darg'on, Zamaxshar. Ijtimoiy-iqtisodiy va etnik munosabatlar rivojlanishi yuksalish darajada bo'lgan kabi xulosalar ilgari surildi.

Takliflar:

1. XIII-XV asrlarda Xorazm vohasida siyosiy munosabatlarning rivojlanishi tarixini yozma manbalar va arxeologik adabiyotlarda qayd qilingan tarixiy ma'lumotlarni umumlashtirish asosida yoritish;

2. Mazkur tarixiy davr jamiyatining yuksalish jarayoniga Amudaryoning tarixiy o'rni, uning hozirgi vaqtdagi faolyati bilan nazariy-qiyosiy tahlil tadqiqotlar olib borish;

3. Maqola mazmunida qayd qilingan tarixiy ma'lumotlar Xorazmning yer egaligi munosabatlari ustunlik qilganligi aks ettirgan qishloq va shaharlar tarixi o'rganish, yakuniy xulosalar chiqarish kabi takliflar ilgari surildi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Митт-М.Л.;Наука, 1939.Т.Л.
2. Митт-М.:Наука, 1939.Т. Т-1.
3. Гуломов Я.Ф. Хоразмнинг суғорилиш тарихи-Ташкент “Фан”, 1959.
4. Неразик Е.Е. Сельское жилище в Хорезме (I-XIV вв). Из истории жилища и семьи-М, Из.Вост. Лит.Наука 1976.
5. Манылов Ю.П. К изучению городища Кят (Вестник городища Кят //Вестник ККФАН УзССР-нукус, 1965. № 2.
6. Толстов С.П. Древний Хорезм-М, :МГУ,1948.
7. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта-М.:Изв. Вост.Лит, Наука, 1962.
8. Туребеков М. Исследование Цитадели Гауркалы городища Миздахкан //Археологические исследования в Узбекистане 2001.-Ташкент.: 2002.
9. Собиров Қ. Хорезмийская фортификация на фоне городища Каткала //ККОАНУз-Нукус, 2006. № 1.
10. Собиров Қ, Рузимов С. Археологические работы в Хазараспе //Вестник ККО АН РУз-Нукус, 2003. С. 108-109.
11. Аскарлов А. Хива шаҳар маданиятининг шаклланиши ва унинг асосий босқичлари.Инсониятнинг илмий ва маданий мероси.Учинчи минг йилликка.Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллигига бағишланган Халқаро симпозиум тезислари-Тошкент.: 1997.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).